

האדם והמקדש

פתיחה

הרמח"ל, בהקדמתו למסילת ישרים, כותב שהאדם צריך להשלים את עצמו בעבודת ד' בחמשה דברים, על פי הפסוק 'מה ד' אלוקיך שואל מעמך כי אם ליראה את ד' אלוקיך ללכת בכל דרכיו ולאהבה אותו ולעבוד את ד' אלוקיך בכל לבבך ובכל נפשך לשמור את מצות ד' ואת חוקתיו וגו' (דברים י, יב).

לאחר שמסביר את חמשת חלקי העבודה, המפורטים בפסוק זה, מחפש הרמח"ל מקור אשר יתווה את המסילה - כיצד בונים את האדם עובד ה' השלם?

הרמח"ל מביא את הברייתא של רבי פנחס בן יאיר - 'תורה מביאה לידי זהירות' וכו' (בבלי עבודה זרה כ, ב), ובונה על פיה את ספרו, מביאור כלל חובת האדם בעולמו ועד מידת הקדושה.

בדרך לימודי בכתבי המהר"ל מצאתי שבכמה מקומות משווה המהר"ל את האדם השלם למקדש. נראה שיש בדבריו יסוד ללמוד כיוון נוסף אשר יתווה לנו דרך בבניית האדם השלם. ננסה על פי דברי המהר"ל לסלול מסילה להבנת שלמות האדם לאור המקדש.

מסלול חיי האדם - בניין מקדש האדם

נפתח את דברינו בביאוריו של המהר"ל למשנת יהודה בן תימא בפרק חמישי של מסכת אבות. המשנה באבות מציגה את השלבים במסלול חייו של האדם כמעט מראשיתם, ואת העיתוי הראוי לכל אחד מהם: בן חמש למקרא וכו'. זוהי דרכה של המשנה להראות איך אדם נבנה לכל אורך חייו לתכליתו הנכונה. כלומר, המשנה אינה מתארת מקרים אשר עוברים על האדם במסלול חייו לאורך השנים, בהתאם לתנאים שונים בהתפתחותו הפיסית והשכלית, אלא מסלול עקבי של בניין וצמיחה של אישיותו של האדם, אשר בהתאם אליו צריך האדם לכוון את מגמת פעולותיו בהשלמת עצמו לתכלית בריאתו.

המהר"ל¹ **בדרך החיים** מוסיף למהלך זה מימד עומק ומשמעות נוספת, מתוך הקבלת האדם למקדש:²

הוא היה אומר בן חמש למקרא וכו'. במאמר הזה בא לבאר ענין האדם מראשיתו ועד סופו. והאדם יש לו דמיון אל בית המקדש, כי ההיכל היה

1. בדברי המהר"ל מופיעים עוד יסודות בעניין המקדש. לדוגמה עניין האמצע, וגם בירור המעשה הבלתי טבעי. אולם, בחרתי לא להתייחס לנושא זה במאמר הנוכחי, אלא להתמקד ברעיון הבסיסי של הקבלת האדם למקדש.

גבוה מאה אמה וכך חיי האדם... ולמה מגיע עד מאה? כי האדם הוא תבנית היכל... נשים מניין? תלמוד לומר: 'בנותינו כזויות מחוטבות תבנית היכל'. כמה היה היכל? מאה אמה. עד כאן.

הרי כי למדו שעור האדם מן קומת היכל שהוא מאה אמה, כי משפט אחד להם ובריאה אחת להם. שכשם שהאדם נבדל מכל הנבראים שעל פני האדמה בקדושתו שיש לו נשמה נבדלת, כך בית המקדש נבדל מכל האדמה בקדושתו האלהית. וזהו אמרם במסכת ברכות (לג, א): אמר רבי אלעזר כל אדם שיש בו דעה כאלו נבנה בית המקדש בימיו. וביאור זה כי האדם מתדמה אל בית המקדש, שכמו שבית המקדש הוא נבדל מכל האדמה כך האדם נבדל מכל הנבראים שעל פני האדמה, אבל אם האדם הוא בעל חומר אין לו דמיון אל בית המקדש שהוא נבדל בקדושתו, אבל אם יש בו דעה שהוא השכל הנבדל ואז האדם נבדל בקדושתו מכל הנבראים שעל פני האדמה כמו בית המקדש שהוא גם כן נבדל בקדושתו מכל האדמה, וזהו שנחשב כאלו נבנה בית המקדש בימיו כי האדם עצמו הוא דמיון אל בית המקדש כמו שהתבאר...

ובא לומר כי האדם הוא דמיון בית המקדש ולפיכך יקדש האדם עצמו גם כן עד שהוא בית המקדש גמור. ועוד שאמר יהי רצון שיבנה בית המקדש במהרה בימינו וכו', ואמר כי עכשיו שאין בית המקדש הנה האדם עצמו הוא בית המקדש כמו שבארנו למעלה...

המהר"ל מוצא את ההקבלה של האדם לבית המקדש מפורשת בדברי התנא, אשר חתם את דבריו במשנה הקודמת בתפילה: 'יהי רצון... שיבנה בית המקדש במהרה בימינו...'. המפרשים התלבטו במשמעותה של תפילה זו בתוך המשנה, וחלקם פירשו אותה כסגנון חתימה כפי שאנו נוהגים בתפילה. אולם, דברי התנא אינם מסתיימים בה, אלא ממשיכים למשנה נוספת של אותו תנא לאחר תפילה זו. על כך כותב המהר"ל: 'ואמר כי עכשיו שאין בית המקדש - הנה האדם עצמו הוא בית המקדש'.

קניין התורה לאור המקדש

לפי המהר"ל, המקדש גם מלמד אותנו איך לומדים תורה. ב'דרך החיים', בפירושו את עניין המעלות שהמלכות, הכהונה והתורה נקנות בהן (פ"ו מ"ו), מסביר המהר"ל שכל המעלות רמוזות במידות כלי המקדש. מידות המזבת, שהיקף צלעותיו כ"ד טפחים - כנגד מעלות הכהונה. מידות השלחן, שהיקף גובהו ורוחבו

2. לשם שמירה על מסגרת המאמר, נאלצתי לחתוך בבשר החי של דברי המהר"ל, ולדלג על קטעים מתוך המובאות, לא חלילה מפני שאינם חשובים, חס ושלום. מובן שעדיף ללמוד את דברי המהר"ל בשלמות במקורם, ולפחות את הקטעים שמובאים כאן בפנים. עמכם הסליחה.

ל' טפחים - כנגד מעלות המלכות. מ"ח דברים שהתורה נקנית בהם רמוזים בארון הברית:

והארון היה אמתים וחצי ארכו ואמה וחצי רחבו ואמה וחצי קומתו אם אתה מסבב חוט סביב הארון יהיה החוט מ"ח טפחים, כי אמתים וחצי לשני צדדין שלשים טפחים, והרוחב בכל צד ט' טפחים הרי מ"ח טפחים.

הדעת באדם ובמקדש

עד כה ראינו בדברי המהר"ל הקבלה ודמיון בין האדם והמקדש בבניינם ובתוכנם. על בסיס הקבלה זו מבאר המהר"ל, שכיון שלומדים את תכני האדם מענייני המקדש, מובן מאמר חז"ל 'כל אדם שיש בו דעה - כאילו נבנה בית המקדש בימיו' (בבלי ברכות לג, א). לפירוש, האדם הוא נבדל מכל הנבראים שהם בעלי חומר רק בזה שהוא בעל שכל, דעה. נבדל זה קדוש. וכן המקדש הוא קדוש, הווה אומר, הוא מקום אשר נבדל מכל האדמה, שהאדמה היא חומר. בהתאם לכך, נכונים הדברים גם לאידך גיסא - 'אדם שאין בו דעה הוא בעל חומר, ואין לו דמיון למקדש'. כלומר, אדם שלא התקדש בדעת ולא פיתח את נבדלותו משאר הנבראים, חלילה - נפגם מעמדו כאדם.

בהמשך לדברים אלה, אומר המהר"ל **בנצח ישראל** פרק ד:

ומפני שבזמן שבית המקדש היה קיים היו ישראל במעלה עליונה, והיו דומים לאדם שהוא שלם בנפשו לגמרי. ושלימות הנפש מצד הכוחות שלו... כי כבר אמרנו כי בית המקדש לישראל בערך האדם וכוחות שלו, וכאשר נטמאו כוחות נפשו, אז גם כן בית המקדש חרב.

רואים פה יסוד חשוב שמתברר בנוסף לדברי המהר"ל בדרך החיים, שמגמת ישראל להיות דומים בכללם לאדם, והקבלה כללית זו, אף היא מול המקדש. המהר"ל אומר שהמקדש מקביל לכוחות הנפש של ישראל, **כי כבר אמרנו כי בית המקדש לישראל בערך האדם וכוחות שלו**. כלומר, אין כאן הקבלה על דרך המשל בלבד, אלא תלות קיומית בין המקדש שבתוכם של ישראל עצמם, באמצעות שלמות כוחות נפשם, על דרך 'ושכנתי בתוכם', לבין המקדש הבנוי בירושלים.

מעלת המקדש

המהר"ל הסביר את נבדלות האדם משאר הנבראים בדעה שיש בו, והקביל לכך את נבדלות המקדש משאר המקומות בעולם. יש לבאר כיצד יתכן לומר שאף על פי שהמקדש הינו, לכאורה, מקום פיסי בעולם ככל מקום אחר, הוא בעצם קדוש, כלומר, נבדל מכל אדמה חומרית אחרת.

מסתבר שהבנת עניין זה תוכל להסביר לנו גם את נבדלותו של האדם, שכאשר יש בו דעה, איננו נבדל מן החומר רק בבחינה השכלית שבו, אלא בכל מהותו. המהר"ל מסביר את מעלת המקדש הנבדל בספר 'דרך החיים' בפירושו למשנת עשרה נסים שנעשו במקדש (פ"ה מ"ח):

ופירוש אלו עשרה נסים שנעשו במקדש, ולמה נעשו נסים במקדש? יש לך לדעת כי אי אפשר שלא יהיה עשרה נסים במקדש, כי מאחר שהמקדש הוא קדוש ושמו יתברך במקדש - אם לא נעשו בו הנסים אם כן היה שוה בית המקדש לשאר מקומות, ודבר זה אי אפשר שיהיה בית המקדש שוה לשאר מקומות, שהרי לכך נקרא מקדש, שהוא קדוש ונבדל מן הטבע, ומפני שהיה קדוש לכך נעשה בו עשרה נסים. שכבר אמרנו למעלה כי מספר עשרה בפרט מורה על המדרגה הנבדלת מן עולם הטבעי, ולכך עשרה נסים היו במקדש.

...גם מורה מספר עשרה כי היה שם קדושה לגמרי בכל לא קדושה פרטית בדבר מה מיוחד, לכך נעשו עשרה נסים, שמספר עשרה הוא מספר כללי שהיתה קדושת בית המקדש קדושה עליונה.

ויש לשאול: הנסים האלו שנעשו בבית המקדש, למה דוק אלו נסים נעשו בבית המקדש? יש לך לדעת כי העולם הזה הוא עולם הויה והפסד, ובית המקדש יש לו מעלה נבדלת מן עולם הויה והפסד, ראוי שיהיו כל מעלותיו והנסים שנעשו שם הרחקה מן הפסד. שכבר בארנו פעמים הרבה כי ההעדר הזה אשר אמרנו הוא דבק בחומר בלבד, אבל דברים הנבדלים אינם בעלי הפסד, ולפיכך בית המקדש שהיה בו קדושה ראוי שיהיה לו הרחקה מן הפסד שנמשך אחר הדברים הטבעיים החמריים ואינו במחיצת הנבדלים.

ויותר מזה כי בית המקדש שהוא עיקר מציאות העולם והוא נקרא אור העולם כמו שאמרו ז"ל בפרק קמא דבבא בתרא (ד, א) הוא כבה נרו של עולם ילך ויעסוק באורו של עולם, וכבר התבאר כי האור הוא המציאות והוא הפך הפסד ולכך כל הנסים שנעשו בבית המקדש ההרחקה מן הפסד, מתחיל בגדול ומסיים בקטן שלא היה שם הפסד והעדר מה.

כלומר, המהר"ל מאפיין את הניסים שנעשו במקדש כניסים אשר מבטאים את נבדלותו של המקדש מכל מקום חומרי, הן בהתרוממות מעבר לעולם הטבע באמצעות המספר עשר, הן בהיותו מקום כללי, אשר קדושתו קדושה כללית. עצם המושג של 'כללי' הינו מושג המתעלה מעבר למגבלות החומר הפרטי. בנוסף לכך, מאפיינים הניסים הללו את קדושתו של המקדש בתוכנם, בהיות כולם מבטאים את נצחיותו של המקדש וריחוקו מכל בחינה של הפסד, אשר הינה מחוייבת ביחס לכל דבר שהוא חומרי.

עיקרון זה מופיע בדברי המהר"ל גם בספר 'גבורות ד' (פרק ע):

לפיכך לא היה מנהג בית המקדש על פי הטבע החמרי רק בנסים כוללים כמו ששנינו (אבות פ"ה) עשרה נסים נעשו לאבותינו במקדש וכו', שתראה כי אין שם הנהגת הטבע שהיא חמרית כלל רק נסים אלהיים ובלתי טבעיים. ונבחרו אלו הנסים כי החל מן המדרגה האחרונה עד המדרגה העליונה על כל... וסיים ולא אמר אדם צר לי המקום שאלין בירושלים הרי שסיים במקום שהוא כולל ומקיף הכל. וזהו המדרגה העליונה, שהוא כולל ומקיף הכל כי אלו עשרה נסים נגד עשר ספירות בלימה.

כאן מדגיש המהר"ל את הנס שלא אמר אדם צר לי המקום שאלין בירושלים, אשר מבטא את היותו של המקדש מקום שהינו מעבר למגבלות המקום, שהרי כל עניינו של המקום החומרי הינו שהוא מגביל את עצמו ואת הנמצא בו, והנה בירושלים מדרגת המקום היא אנטי-חומרית, בהיותה בלתי מוגבלת.

מעלת הדעת - בונה את המקדש

ראינו לעיל בדברי המהר"ל כי הדעת באדם היא זו המבדילה אותו מהיותו בעל חומר ככל שאר הנבראים, להגדרת מהותו כצורה נבדלת. הדעת באדם, שהיא התורה, מעלה את האדם למצב ניסי שהנהגה שלו הוא נסית אלוקית ובלתי טבעית. כשאדם מתרומם למעלה כזו שהוא בלתי טבעי, שהתנהלות חייו היא על פי הדעה, ולא על פי 'חוקי הטבע' או 'חוקי החברה' ואילו צים כאלה ואחרים, אז הוא מתרומם למדרגת המקדש, 'כל שיש בו דעה כאילו נבנה בית המקדש בימיו'. כלומר, כל הנהגת האדם שהיא על פי חוקי התורה הא-להית ומצוותיה מרוממת אותו למדרגת מקדש. בהמשך לכך יש לומר כי קודש הקודשים של מקדש האדם הרי היא התורה עצמה, אשר הוא קונה ומתעצם בה. בהמשך לכך, יש לומר על פי דברי המהר"ל שראינו כי הדעה שהאדם מתעצם בה - היא היא אשר בונה את המקדש.

שלמות והתעלות האדם המקדשי

עד כה ראינו הקבלה ודמיון בין האדם, דעתו וכוחות נפשו לבין המקדש. בספר 'גבורות ד' (פרק ח) המהר"ל מתאר בחינה נוספת של היחס בין הדעת (התורה) למקדש כמרכיבים שלמות אחת, אשר נראה שבאמצעותה נוכל לעלות קומה נוספת מתוך המקורות שראינו ביחס לבניין שלמות האדם על פי המקדש:

והראה לו התורה ובית המקדש... כי כמו שבאדם הלב והמוח עיקר האדם, הלב שממנו החיות, והמוח ששם השכל (=הדעה. א.פ.), כך בכלל העולם בית המקדש והתורה עיקר מציאות העולם. וכמו שהלב הוא באמצע האדם וממנו מקבלים חיות ושפע כל האברים, כך בית המקדש באמצע העולם

ממנו מקבלים כל הארצות חיות ושפע. וכמו שהמוח שם שכל האדם, כך התורה שכל העולם, נמצא התורה ובית המקדש הם עיקר הנמצאים. ואלו שני דברים הם צמודים ביחד תמיד, כי בית המקדש הוא בארץ והוא שלימות העולם הגשמי, והתורה היא שכלית. ולפיכך על אלו שני דברים אומרים תמיד יהי רצון שיבנה בית המקדש במהרה בימינו ותן חלקנו בתורתך, לומר שיתן חלקנו בדבר שנחשב מציאות דוקא ולא בדברים בטלים.

מלמד אותנו המהר"ל שהתורה היא השכל והמקדש הוא הלב. אדם מקדשי הוא אדם שהלב שלו הוא לב בית מקדש ושכלו הוא תורה. כך צריך להיראות האדם. אדם כזה הוא נסי נבדל, שהולך בדרכי התורה ומרגיש את רגשי המקדש.

אדם זה הוא מתעלה גם במדרגת התשובה. כפי שביאר המהר"ל בגבורות ד' (פרק עא):

ביאור זה כי בית המקדש בארץ מפני שיש לו מעלה א-להית נבדלת ראוי שיהיה נקרא בשם לבנון שהוא לשון לבון, כי דבר שהוא חמרי בעבור עכירת החומר אין מתיחס אל הלבון כי הלבון יש בו זוהר אבל דבר שיש בו עכירות אין בו זוהר, ולכך דבר שהוא נבדל מן הגשם ראוי שיהיה נקרא על שם לבון שהוא מורה על הבהירות ואל דבר זה מתיחסים אותם שאין להם חומר עכור, ולפיכך בית המקדש נקרא לבנון כי בית המקדש העיקר שלו אינו העצים והאבנים שהם טפלים אצל עיקר המקדש שהוא המדרגה הנבדלת שיש במקדש כמו שטפל הגוף של אדם אצל הנשמה. ולפיכך הוא גם כן מלבין עונותיהן של ישראל, שכבר אמרנו לך בפרק שלפני זה כי החטא הוא בגשם וכל דבר הבלתי גשמי הוא מסולק מן החטא, ולפיכך ישראל שיש להם בית המקדש יש להם כפרת חטא במה שהבית זה נבדל וכל ענין נבדל בו הסתלקות החטא.

המקדש במהותו הוא משפיע על כל המציאות,³ שנהיית גם כן יותר נקייה ובהירה. אדם בעל קומה כזו של מקדש נעשה לזוהר יותר, בהיר יותר, נקי יותר. האדם כבר אינו בעל חומר עכור, אלא הוא מסולק מהחטא, ולכן יש לו כפרה והתבדלות מן העוונות והחטאים באמצעות הקרבנות ועבודות המקדש.

3. וביאר לך כי שני מעלות יהיו לירושלים; אם המעלה שתהיה כוללת הכל, כמו שאמר הקב"ה 'תהוי כדין וכדין'. ואם שתהיה לה המעלה העליונה הצורה הנבדלת, עד שתהיה דביקה בעולם הנבדל לגמרי רואים שגם ירושלים תתעלה. וכן בנצח פרק נב מובא שהמקדש משפיע על המציאות: ובפרק חלק (סנהדרין ק, א)... עתיד הקב"ה להוציא נחל מבית קדשי קדשים ועליו כל מיני מגדים, שנאמר... אמר לו ההוא סבא, יישר. וכן אמר רבי יוחנן, יישר... וביאור ענין זה, לפי מעלתו העליונה, שיהיה בית המקדש דבק בעולם העליון הנסתר, שממנו הושפע ומשתלשל המציאות, ונטיעת העולם משתלשל ממנו. ולפיכך יוצא מן הקדוש הפנימי השפע, הוא הנחל, שיוצא מן המקום העליון. ומורה זה על הברכה העליונה בלי קץ, והבן זה:

בנצח ישראל (פרק נב) מסביר המהר"ל כי שלימות זו תעורר את המקדש והעולם כולו להוציא אל הפועל את שירתם :

אבל לעתיד, שיהיה בית המקדש מתעלה על כל העולם... הבן שנקרא בית המקדש "הר ה'", כי ההר הוא מתעלה למעלה... כי אין זה די מה שיהיה בית המקדש מתעלה על התחתונים... וזה כי השירה אמרנו למעלה בענין שירת חזקיהו, כי כאשר דבר אחד בשלימות הגמור, והדבר שהוא בשלימות הוא בפעל. וזהו השירה, מחמת שהוא בשלימות, ואין עמו חסרון, והוא נמצא בפעל, ואז פותח פיו ומשורר. כי על ידי השירה הוא בפעל לגמרי, והפך זה האבל, שהוא בחסרון, והוא יושב ודומם. ולעתיד יהיה מעלת בית המקדש בשלימות לגמרי, ויהיה בשלימות שאין למעלה מזה. ולכך אמר שבית המקדש לעתיד יאמר שירה. שכאשר יהיה בית המקדש בשלימות, ויהיה בפועל, וזהו השירה. ואמר כי ההרים יענו אחריו השירה. וזה כי על ידי בית המקדש, שהוא שלימות כל העולם, יושלם גם כן הכל... ודברים אלו עמוקים מאד במעלת בית המקדש איך ישלים כל העולם. יהי רצון שיבנה בית המקדש במהרה בימינו, ותחזינה עינינו בשוב שכינתו לתוכו במהרה בימינו אמן:

ובגבורות ד' (פרק עא) ביאר ששלמות זו, אשר מתוכה מתכפרים כל העוונות, הינה מדרגת הדביקות המלאה של ישראל עצמם בקב"ה באמצעות המקדש :

...בית המקדש הוא שלימות אחרון לעולם ודבר מבואר הוא זה... עד המעלה האחרונה ובנה לנו בית הבחירה לכפר על כל עוונותינו. הנה זהו המעלה האחרונה במה שבנה להם בית המקדש, שבאותה מדרגה ומעלה אחרונה הגיעו ישראל אל הדביקות בו לגמרי במה שיהיה שכינתו ביניהם בקביעות.

לאור כל הדברים שראינו, מובנים הדברים, שכן זוהי בעצם תכלית המסילה העולה בית א-ל אשר סלל בפנינו המהר"ל בדבריו - התקדשות האדם והתעלותו בבניין כוחות נפשו וקניין תורתו, ומתוך מקדשיותו של האדם הוא מתעלה לדביקות במקדש ה', אשר באמצעותו דבקים כל ישראל בכללותם בקב"ה. יהי רצון שיבנה בית המקדש במהרה בימינו, ותן חלקנו בתורתך, ושם נעבדך ביראה כימי עולם וכשנים קדמוניות'.